

JAUME NAVARRO (2022). *Ciencia-religión y sus tradiciones inventadas. Un recorrido historiográfico*. Madrid: Tecnos, 203 p. ISBN: 978-84-309-8668-2.

Les relacions entre la ciència i la religió constitueixen un tema clàssic en la història de la ciència, que continua mobilitzant els esforços intel·lectuals dels especialistes i genera importants propostes i debats, amb una renovació d'enfocaments guiada per l'avaluació crítica de les fonts, siguen les més recurrents o les menys emprades, com és propi del mètode històric. Simultàniament, i a diferència del que sol succeir amb uns altres grans temes relacionats amb el passat del coneixement, suscita una atenció recurrent més enllà dels cercles acadèmics. Així, n'hi ha un seguit de discursos i relats, constantment utilitzats per autors de divulgació, periodistes i *influencers* que, amb variacions i matisos, repeteixen uns tòpics consolidats que solen emfasitzar que, com a poc, ciència i religió viuen en una tensió consubstancial a les seues natures respectives. El llibre que ací ressenyem assumeix que, entre ambdós pols d'interès, la comunicació no és senzilla, amb uns historiadors professionals entestats a destruir els mites de la relació entre ciència i religió, i uns comentadors que perpetuen eixos mites i romanen aliens a les novetats que la comunitat acadèmica genera. Per a l'autor, que en la seua condició d'investigador a la Universitat del País Basc és membre d'eixa comunitat acadèmica, l'equidistància és òbviamment impossible. Tanmateix, el seu afany no és en cap cas el de la destrucció dels mites, sinó el de la seua comprensió, i sempre assumint que, com se sol dir, tot mite incorpora alguns aspectes de la realitat. Per altra banda, el llibre que ens proposa cal emmarcar-lo en un gènere assagístic que conjumina molt bé l'erudició ben documentada que s'exigeix a l'acadèmic, amb l'agilitat discursiva pròpia del divulgador. No vull dir amb açò, de cap manera, que siga un producte híbrid, sinó una obra molt ben concebuda per a tractar d'arribar a uns públics diversos.

Jaume Navarro concep el seu intent d'entendre els mites al voltant de la relació entre la ciència i la religió com un problema bàsicament historiogràfic, i això ho deixa ben palès al propi subtítol de l'obra. Ara

bé, tampoc no estem davant un exercici historiogràfic de tall tradicional, a partir de l'estudi sistemàtic de les aportacions al problema i amb l'objectiu de detectar-hi els principals corrents i tendències, amb les seues forteses i debilitats. El que ens planteja l'autor és, sense defugir en cap cas les referències a les grans aportacions sobre el tema, un recorregut casuístic per a il·lustrar que la qüestió transita per terrenys que transcendeixen el marc estricte de la religió i la ciència, alhora que insisteix que l'assumpció que ambdós conceptes són clars, constants i irreductibles al llarg de la història, llasta de bestreta les propostes, fins i tot les més benintencionades, de fer-hi llum. En allò que implica la posició historiogràfica del propi autor, el títol del llibre també és esclaridor. La referència a les tradicions inventades remet a la proposta clàssica del contemporaneista britànic Eric Hobsbawm, substanciada en un llibre col·lectiu coordinat amb la col·laboració de l'historiador africanista Terence Ranger, que ha tingut una pregona influència al context acadèmic hispànic en àmbits com la història de les institucions polítiques i la història de la cultura popular, però ben escassa en el camp de la història de la ciència i de la tècnica. Navarro entén que hi ha unes tradicions inventades no només per a la relació entre la ciència i la religió, sinó també en allò que són la ciència i la religió com a agents socials, culturals, polítics i econòmics.

El primer capítol del llibre es dedica, molt coherentment, a les diferents versions de l'origen de la ciència moderna a Europa, que dins la seua diversitat, coincideixen en el judici incontrovertiblement positiu que els mereix tal categoria. La consideració que la ciència és una cosa bona explicaria els intents d'apropiació de la mateixa per tota mena d'ideologies i grups d'interès, inclosos aquells que fan de la qüestió religiosa un element central a les seues dialèctiques. Pel que fa al segon capítol, afronta, amb el cas de la demarcació entre la filosofia natural i la teologia natural, la sempre complexa qüestió dels límits, inclosos aquells entre la religió i la ciència, que superficialment semblen clars, però que potser tenen una operativitat nul·la en determinats contextos. Per altra banda, s'hi reflexiona també sobre l'efecte de considerar la ciència en la seua generalitat en el procés d'especialització que caracteritza el seu desenvolupament als darrers segles, com un fals monòlit que es contrasta amb un univers també extraordinàriament divers com el que constitueix el fenomen religiós.

Potser el tercer capítol, amb un breu repàs a alguns casos de controvèrsies que recurrentment il·lustren la tensa relació entre ciència i religió, és el que ens retorna, ni que siga circumstancialment, a les narratives més assentades. Tanmateix, Navarro se'n distancia perquè el seu objectiu, crec que ben assolit, és palesar que el conflicte no és tant una condició intrínseca de les situacions on ciència i religió coincideixen, sinó que ho és de la pròpia ciència. Alhora, jutja l'autor que els casos clàssics que sintetitza al capítol indiquen la impossibilitat d'una demarcació neta entre què és ciència i què és religió. Al quart capítol, es repassen les invencions de mites com la consideració de Newton com a pare de la ciència moderna, la construcció de la pròpia tesi del conflicte, el cas Galileu, amb les seues diferents lectures, o el desencantament. Conclou aquesta part amb un oportú recordatori de com els mites són difícils de ser extirpats per la seua funció normativa i explicativa; el mite del conflicte entre la ciència i la

ligió ajudaria, de fet, a delimitar i definir el que són ambdues categories. També és interessant la reflexió al voltant d'alguns intents de fer caure alguns d'aquests mites, que acaben compartint el dualisme radical entre ciència i religió i les preconcepcions que s'hi empenen.

Els dos darrers capítols són especialment audaços, en connectar la qüestió central del llibre a la construcció de les nacions i la lluita pel poder a través de les polítiques educatives, respectivament. El contrast entre el procés d'unificació d'Itàlia, amb l'apel·lació a Giordano Bruno com a màrtir de la ciència itàlica enfront de l'obscurantisme de l'Església catòlica, i la definició de la Grècia moderna a partir de quatre eixos, un dels quals era l'Església ortodoxa com a garant de la llibertat, demostraria la diversitat dialèctica a l'hora d'incorporar les categories de ciència i religió als relats de les identitats nacionals. Casos que també s'hi discuteixen són els discursos bastits pel catalanisme decimonònic i l'Argentina de Sarmiento, i el lliscós i viscos assumpte de l'eugenèsia als Estats Units. Pel que fa a com es negocia amb la ciència i la religió des de les polítiques educatives, els casos de la Institución Libre de Enseñanza a Espanya, de la *Kulturkampf* a l'Imperi alemany i de les polèmiques creacionistes als Estats Units demostren la impossible neutralitat de l'educació científica, més enllà dels clams idealitzats sobre la pròpia condició de la ciència. Un epíleg molt sucós tanca el llibre amb una visió molt crítica de com la ciència contemporània, amb el costum massa generalitzat d'oferir solucions en el futur als problemes de la humanitat, sovint reproduïx el redemptorisme i el ritualisme, i fins i tot el moralisme i el dogmatisme, de les religions tradicionals; una actitud especialment ridícula quan alguns practicants i profetes de la ciència clamen contra la religiositat com a part del propi programa de la ciència contemporània.

Llegívol i engrescador, abastador en la seua brevetat i coherent en la seua amplitud d'enfocaments, el llibre de Jaume Navarro no ofereix un nou paradigma historiogràfic per a la qüestió clàssica d'això que, per freturar d'un terme més precís, anomenem amb tota la vaguetat «les relacions entre la ciència i la religió». No és eixa la intenció d'un autor que s'expressa clarament antinormatiu en el seu intent, molt valent, d'entendre les invencions i mites que s'han bastit al voltant d'eixa mateixa qüestió. Allò que sí que ens regala aquesta obra és una excel·lent guia de com ser crítics i oberts enfront dels intents de perpetuar, per una banda, i menystenir, per l'altra, els relats que romanen actius al nostre temps quan se'ns plantegen els casos i els contextos on entren en interacció les creences consolidades i les seguretats aparents que la religió i la ciència, enteses fluidament, ens ofereixen. Li augure un llarg recorregut a una obra que espere que siga llegida i debatuda en els cursos generals i especialitzats de la nostra disciplina. Seria bo també que aplegara a eixos altres actors que són part fonamental en el manteniment del debat ciència-religió, i que, d'alguna manera, els permetera anar més enllà d'uns plantejaments potser massa consolidats.

Jesús I. Català-Gorgues
 Universidad de Alcalá
 ORCID: 0000-0001-5713-725X